УДК 351.84

І. В. Рудкевич,
к. філолог. н., доц., докторант, Донецький державний університет управління

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Визначено сучасні проблеми соціального захисту населення в Україні. Обгрунтовано формування нових інститутів та інституціонального середовища у контексті основних проблем соціального захисту населення.

The modern problems of social defence of population are certain in Ukraine. Forming of new institutes and institute environment is grounded in the context of basic problems of social defence of population.

Ключові слова: державне регулювання, інституціональний рівень, механізми, прожитковий мінімум, реформування, соціальний захист населення.

ВСТУП

Сьогодні комплекс проблем соціального захисту населення України розглядається крізь призму стану суспільства, стану ринкових відносин, коли нові реалії громадського та економічного життя замінюють старі та віджившi. Особливістю цього періоду є відставання розвитку нормативної бази та стандартів правового регулювання повсякденних потреб суспільства. Це відставання найбільш вразливе у порівнянні з соціальними стандартами (нормативами) Європейських країн. Зокрема, відповідно до стандартів Європейської соціальної хартії, мінімальна заробітна платня має становити не менше 2,5 прожиткових мінімумів. В Україні поки що не вдається досягти такого співвідношення.

Саме тому правова система не завжди демонструє готовність до скорішого запровадження та ефективного регулювання нових процесів, у тому числі в галузі соціального захисту населення. В умовах відсутності адекватного правового регулювання практики реформ вони, навіть у найкращому випадку, здійснюються повільно, формально та безсистемно. Звідси виникають і відповідні соціальні, економічні та соціально-психологічні наслідки реформування, комплекс питань, пов'язаних із забезпеченням правового та соціального захисту населення в умовах здійснюваних перетворень. Тому не дивно, що завдання ефективного розвитку галузей економіки та соціальної сфери не завжди узгоджуються з проблемами соціальної гармонії, адаптації населення, перш за все його вразливих прошарків, до швидких змін у житті, забезпечення гарантій непрацездатній частині населення (пенсіонери, інваліди, багатодітні сім'ї тощо).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Особливу увагу вивченню механізмів активізації соціальної політики на державному рівні надають такі відомі вітчизняні науковці, як А.І. Амоша, Н.П. Борецька, С.Й. Вовканич, Т.А. Заєць, А.С. Крупнік, В.О. Мандибура, В.М. Новиков, О.Ф. Новікова, У.Я. Садова та Л.К. Семів, П.І. Шевчук. Окремі аспекти проблеми з точки зору державного управління розглядали А.О. Дегтяр, Д.В. Карамишев, В.В. Нікітін, Г.С. Одинцова та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити сучасні проблеми соціального захисту населення в Україні;

— обгрунтувати формування нових інститутів та інституціонального середовища у контексті основних проблем соціального захисту населення.

РЕЗУЛЬТАТИ

У контексті основних проблем соціального захисту населення на різних інституціональних рівнях недостатньо уваги приділяється практичній реалізації теоретичних розробок "компенсаційних" захисних механізмів для суспільства, які допомагали б його громадянам адаптуватися до специфічних умов формування нових інститутів та інституціонального середовища.

Визнання України як держави з ринковою економікою накладає на неї певні зобов'язання. В першу чергу, вони стосуються проблем, пов'язаних із переосмисленням нової економічної політики держави, яка має передбачати максимальну мобілізацію всіх ресурсів країни, сприяння розвитку господарської ініціативи і самодіяльності населення, насамперед у формі малого та середнього бізнесу, посилення соціальної орієнтації в розвитку підприємств, регіонів і економіки країни загалом. Ця довгострокова соціально орієнтована політика повинна бути спрямована на зниження реального рівня безробіття, посилення економічної активності й мобільності населення, підвищення його доходів, рівня добробуту, тобто покращення соціального захисту населення. На базі соціально орієнтованої економіки сучасного типу передбачається наближення рівня життя населення до середніх європейських стандартів його якості та показників людського розвитку [4, с. 38].

Незважаючи на те, що останніми роками обсяги промислового виробництва постійно зростають, у цілому

ситуація залишається складною, нестійкою, вельми чутливою до факторів, що порушують економічну безпеку, соціально напруженою та економічно слабоприйнятною до світових стандартів. Аналіз свідчить, що здійснені перетворення поки що не стали надійною гарантією якісних зрушень та зростання.

Актуальною залишається проблема економічної підтримки ефективно працюючого національного товаровиробника як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Її розв'язання лежить у площині оптимізації податкового навантаження, розширення підтримки експортної діяльності в межах міжнародного правового поля, використання потенціалу міжнародної організаційно-економічної інтеграції.

У державному регулюванні економіки ринкового типу великого значення набувають економічні механізми та важелі впливу і контролю з диференційованим підходом до державного і недержавного (приватного) секторів економіки, сфер розподілу і перерозподілу, обігу і споживання.

Водночас із реформуванням системи оплати праці, концепція якого підтримана державою, необхідно добиватися зниження економічної нерівності шляхом запровадження гнучкої податкової політики, раціональних соціальних трансферів, стимулювання малого і середнього бізнесу, захисту прав дрібних акціонерів.

Оптимізація податкових ставок, зменшення кількості видів податків і зборів з одночасним розширенням бази оподаткування та упорядкуванням встановлених пільг щодо прибуткового податку з громадян для всіх груп платників сприяють пожвавленню виробництва, зменшенню навантаження на фінансову систему держави в частині розрахунків із населенням за соціальними програмами, які мають бути адресними. Тому важливим є зміцнення дохідної бази бюджетів усіх рівнів, яке повинно привести до розуміння переосмислити і найскоріше прийняти Податковий кодекс України, який, на думку фахівців, дозволить збільшити доходи населення, стабілізувати вітчизняне податкове законодавство та адаптувати його до європейського правового поля [3, с. 57].

Першочерговою проблемою у контексті соціального захисту населення є запровадження в життя повномасштабної реформи пенсійної системи, яка повинна здійснюватися за трьома рівнями: солідарної системи пенсійних виплат (перший рівень), системи накопичувальних індивідуальних пенсійних рахунків у рамках загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (другий рівень) та системи недержавного пенсійного страхування, яка забезпечуватиме виплату додаткової пенсії за рахунок добровільних пенсійних внесків громадян (третій рівень).

Порядок функціонування першого та другого рівнів системи пенсійного забезпечення, а також механізм переходу до обов'язкової накопичувальної системи визначені у Законі "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" [1].

Для удосконалення системи, вирішення проблем і завдань соціального захисту інвалідів важливим є прийняття нової редакції Закону України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні", який створює відповідну нормативно-правову базу соціального захисту інвалідів, сформує ефективний організаційно-фінансовий механізм його забезпечення [2].

Важливою проблемою у контексті соціального захисту населення є розвиток гуманітарної сфери, зокрема освіти, науки, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, відпочинку і туризму.

Саме розвиток галузей людського капіталу сприяє забезпеченню соціального благополуччя людини на всіх етапах її життєдіяльності, стає надійною основою її самозахисту. Так, у Росії понад 50 % нових дипломованих фахівців "самовлаштовуються". Державної системи працевлаштування молодих фахівців тут більше не існує. Такий стан різко контрастує з працевлаштуванням молодих фахівців у інших країнах, де розповсюджена практика укладання студентами контрактів з окремими фірмами, які підбирають для себе відповідних фахівців. Наприклад, у США більш ніж 80 % випускників працевлаштовуються протягом року. В Японії цей показник перевищує 90 %. Отже, це, можливо, відбувається, тому, що система освіти в цих країнах орієнтована на гнучку різнобічну спеціалізацію [7, с. 79]. Світовий досвід свідчить, що витрати на освіту повинні складати не менш 5 відсотків від ВНП, а експертами ЮНЕСКО мінімально можлива частка витрат держави на освіту визначена на рівні 3,5 відсотків.

При їх недотриманні неминучим стане розпад інфраструктури освітньої. Аналізуючи отримані результати, фахівці роблять наступні висновки:

— відбувається "розмивання" професійного поля, професійної культури, руйнація освітньо-професійної структури суспільства як основи соціальної структури;

— питання попиту і пропозиції недостатньо уважно вивчаються освітніми закладами, Міністерством при формуванні кадрового потенціалу;

— виникає стурбованість щодо якості професійної освіти, рівня її спеціалізації й соціально-економічних обгрунтувань кількості фахово підготовлених кадрів для певних галузей [9, с. 54].

Слід зазначити, що загалом кількісні параметри потенціалу освіти України виглядають непогано серед країн світу. Але за рівнем фінансового забезпечення цієї важливої сфери соціально-економічної діяльності Україна не набагато випереджає найменш розвинуті держави.

Забезпечення соціальної злагоди в країні безпосередньо пов'язано з вирішенням державою найгостріших проблем суспільства — зайнятості населення й підвищення рівня його життя. Зайнятість населення має бути гарантом у забезпеченні кожним працюючим свого добробуту, відповідного до трудового вкладу знань і здібностей.

Серйозною соціально-економічною проблемою, від вирішення якої залежить стан соціального захисту населення, є зростання рівня безробіття і загрожує несприятливими соціальними наслідками. Аналіз свідчить, що сьогодні збільшується чисельність населення, яке протягом тривалого часу не мало роботи. Подовження термінів безробіття є дуже небезпечним соціально-економічним процесом, який свідчить про тенденцію його переходу у застійну форму. Звісно, це негативно впливає на потенційний професійно-кваліфікаційний рівень безробітних, тому що допустимий термін пошуку роботи, коли ще не почалася втрата кваліфікації, навичок та звичок працювати, становить 3 місяці.

Прикро, що вагомий внесок до формування безробіт-

тя в Україні здійснює прихована форма, тобто небажання та неможливість значної частини реально безробітних осіб працездатного віку реєструватися в службах зайнятості. Найбільш важливим фактором на сучасному етапі реформування економіки є підвищення ефективності управління зайнятістю населення через вдосконалення адміністративно-правових і соціально-економічних механізмів. Це, насамперед, розробка нових та доповнення існуючих законодавчих актів про працю, визначення компетенції органів державного управління різних рівнів у здійсненні політики зайнятості населення.

Це і включення нових економічних механізмів, спрямованих на створення матеріальних умов для функціонування державних гарантій у сфері зайнятості населення, таких як цільове фінансування, пільгове кредитування та надання додаткових пільг суб'єктам господарювання, що забезпечують розширення масштабів виробництва, створення нових робочих місць, підвищення зайнятості населення [6, с. 95].

Доходи населення — один з найважливіших показників, що характеризує рівень економічного і соціального стану та захищеності суспільства. Аналіз законодавчої бази з цієї проблеми підтверджує той факт, що працюючим та членам їх сімей гарантоване право на отримання достатнього мінімального доходу як на сьогоднішній день, так і в майбутньому для задоволення матеріальних потреб, доступну до якісної освіти, медичних послуг та відпочинку, що забезпечує нормальну життєдіяльність та можливості розвитку людини.

Одним із суттєвих чинників, які знижують доходи, є затримка виплати заробітної плати. На середину 2010 року заборгованість із виплати заробітної плати по економіці зросла більше ніж на 10% Така тенденція, на жаль, спостерігалась по всіх видах економічної діяльності.

Останнє, в свою чергу, перешкоджає наближенню України до європейських країн у частини зрівняння оплати праці. Причому не тільки до країн, економіка яких є, очевидно, значно потужнішою за українську, але й до нових членів Європейського Союзу.

Наведені факти дають підстави частині людей, особливо соціально і економічно активних, шукати нормального життя для себе і своїх дітей за кордоном. Таких людей, за період від здобуття Україною незалежності, нараховується кілька мільйонів. Вони зменшують частку офіційно зареєстрованих безробітних всередині країни і "прикрашають" статистичні дані відповідних державних установ. Між ними і державою установився мовчазний нейтралітет: вони "не помічають" один одного. За цим нейтралітетом приховано тривожне явище послаблення і негативації зв'язку громадянина з країною аж до суб'єктивної відмови від такого зв'язку.

Аналіз економічних проблем, пов'язаних зі своєчасними виплатами заробітної плати, свідчить, що заробітна плата, як раніше, не заробляється, а нараховується в номіналі. Отже, заробітна платня як основна складова трудових доходів в Україні не завжди виконує свої функції, оскільки залишається вкрай низькою; її міжгалузева та міжрегіональна диференціація — над помітною, а міжкваліфікаційні розбіжності надмірні в галузях з високою оплатою праці і такі, що межують із зрівняльною, у галузях з низькою заробітною платою [8, с. 41].

У свою чергу, низький рівень трудових доходів, їх невиправдана диференціація і суперечлива структура неминуче призводять до кризи мотивації трудової діяльності, наслідком чого стає невисока трудова активність, неповне використання трудового потенціалу, зниження ролі праці та її повне або часткове виключення з переліку основних життєвих цінностей економічно активної людини.

Вивільнення значної кількості робітників і службовців загострює дві проблеми. По-перше, це їх фінансове забезпечення; по-друге, своєчасне здійснення професійної перепідготовки незайнятого населення.

ВИСНОВКИ

Існуючи проблеми дають підстави стверджувати про недостатню увагу з боку міністерств та установ з підготовки кадрів усіх рівнів відповідно до існуючих і перспективних потреб ринкової економіки. Вказане полягає в невисокому рівні керованості цими процесами. Майже відсутній механізм випереджаючої професійної підготовки й перепідготовки працівників, що знаходяться під ризиком скорочення. Цей зазвичай важіль може значно пом'якшити проблеми зайнятості, скорочення безробіття.

Перехід до ринкової економіки висуває на перше місце проблему формування "середнього класу". Безумовно, середній клас — це основна частина соціальної структури суспільства у країнах із розвинутою ринковою економікою. В таких країнах до середнього класу зараховують дрібних та середніх власників, фермерів, менеджерів, державних службовців, вчених, лікарів, адвокатів, високооплачувану частину інженерно-технічних працівників та робітників, людей так званих вільних професій.

Література:

1. Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" від 9 липня 2003 року № 1058 — IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — №51. — Ст. 107.

2. Закон України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 52. — Ст. 301.

3. Арістотель. Політика: пер. З давньогр. та передм. О.Кислюка. — К.: Основи, 2000. — 239 с.

4. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблеми термінів і понять // Право України. — 2010. — № 4. — С. 35—39.

5. Бондаренко Ю.М. Теоретичні аспекти соціальної політики держави та її захисні функції // Теорія та практика державного управління. Вип. 3(18). — Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2010. — С. 177—182.

6. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми. — Донецьк: Янтар, 2001. — 540 с.

7. Мармазов В.Є., Піляєв І.С. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції. — К.: Юридична книга, 2000. — 470 с.

8. Соціальна безпека: теорія та українська практика: монографія / І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О.Ф. Новикова та ін. За ред. І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового. — К.: КНЕУ, 2006. — 292 с.

9. Соціальна політика регіону: [монографія] / В.В. Говоруха, В.Г.Бульба, С.О. Горбунова-Рубан та ін. — Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ " Магістр," 2009. — 272 с.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2011 р.